

Kussoló szimatolás

A lélegzetvétel az embert a transzcendentális világgal köti össze. A szaglás a lélegzés velejárója. A transzcendenssel való kapcsolatfelvétel elemi feltétele sokak számára a csend. A csendes szaglászás a filozófiára hajlamos emberek szokása.

A szagérzékelések vizsgálatával, a szaglószervek kutatásának kialakulásával foglalkozik Alain Corbin francia történész áttekintése (1982/1996). A könyv középpontjában a XVIII–XIX. századi Franciaország áll, ahol ekkor megkezdődött a levegő tudományos tanulmányozása, és hamarosan létrejöttek a levegő tulajdonságaival, illetve a szagokkal és a szaglószervvvel foglalkozó tudományágak (az aerizmus, illetve az ofrezológia), ami szükségszerűen a szaglószervi érzékelések finomodásához, majd – higiéniai előírások bevezetése révén – a privát és a közterek szagtalanításához vezetett. Ugyanennek a folyamatnak az eredménye társadalmi rétegtől függően esetleges illatosítási technikák alkalmazása is. Magyarul a szagok kultúrtörténetét tárgyalta Löwy Dániel (1987, 1988) és Magyar László András (1999).

Az alábbiakban néhány a magyar költészetből és néhány egzotikus nyelvből vett példán a csendben való szaglás, igenévvél kifejezve, kussoló (vagy kussolva) szimatolás jelentőségére, az együttes kifejezés különböző lehetőségeire hívom fel figyelmet. A borászok szerint a szőlőnek, mustnak aromája, a bornak bukéja van. A szivarozás franciás műnyelvén *arôme* az égő szivar illata. Nem égőn *bouquet* (Resnick 1997a: 167., 1997b: 167.). A magyarban talán német közvetítéssel a franciából jövevényyszó a *buké* (francia *bouquet* ’virágcsokor’), ami zamatot és illatot (ízt és szagot) egyaránt jelöl. A közönséges csendversek megszokott illatkísérői az orgona, a mézet adó akác és hárs, a bukét adó bor és tea.

A magyar csendköltészet kimagasló alakja, Fenyő László (1902–1945) *Teafű* című verse a következő:

„Ki látta a teafű
párájából szertesztét
gyűrűző csendet?

Halkkal varázserejű,
mélyén magány s bölcsesség
illata lengett”
(1972: 305.)

Ugyancsak egykori munkaszolgálatos, Hajnal Gábor verse a *Zsibongó csend*:

„Tulipánagyak tarkasága
és keveredő illatok

köztetek elkábulva állok
fáradt vagyok.

Orgonák lilasága
a nap még ott áll nyugaton
a nappal peremére dőlve
már aludnék nagyon.

A vérvörös szív kalimpál az égen
megfordul köröttem a táj
és elakad a madárének
a csend zsibongva fáj”
(1982: 455)

Az 1950-es években induló költőgenerációnál további példákat találunk a csendben való szagolgatás, legalábbis passzív szagérzés felidézésére. Negatív példával kezdve, Váci Mihály csendverse a *Zene*, melynek első versszaka:

„Virág, illattalan
Nyílik és nem ragyog.
Egy dal száll hangtalan.
Énekel egy halott”
(1971: 573., 1975: 573., 1977: 256., 1979: 667., 1984: 300.)

Simon István költészetében a *Csendes faluvég* című vers első versszakában:

„Üres és csendes a faluvég; báránnyelvhők
könnyű uszálya tarkáll a kék nyári égen.
A hársfa saját részeg illatától megdőlt.
Árnyékában ballag a lúdcsapat fehéren”
(1976: 44.)

Az ezredforduló hazai haikuáradatának egyik képviselője, Szennay Iлона *Szakcsi délután* című versének harmadik versszaka (tulajdonképpen önálló haiku) a csend által előhívott szag- és érzeteket példázza:

„alkonyi csöndben
fagerendák illata
testes bor íze”
(2014: 31.)

A csend az elmélyült, figyelmes szaglást teszi lehetővé, ám az áradó illathoz az asszociáció harsány hangokat társít. Demény Ottó *Orgona* című versében a

máglya és a mozdony a hőként áradó, a kürt a hangként áradó orgonaillatot jeleníti meg:

„Óriás máglya az orgona bokra,
harmatos fürtjei hajnali kürtök.
Illatuk árad a napfényes útra,
mint a mozdonyból szállnak a gőzök.”

Majd az orgonaillat a következőképpen testesül meg:

„Éretten súlyos asszonyi ringás
kacérkodik a megejtő széllal.”
(1963: 22.)

A magyarban a poliszémiát (többféle jelentést) mutató *hallgat* 'hangot figyel; csendben van' a *hall* ige képzős származéka. Még érdekesebb, hogy a költészetben megjelenített, a csend által hozzáférhetővé váló szagérzetek megfelelői egyes nyelvekben bizonyos szavaknak 'hall' és 'szagot érez' poliszémiája. Ismert például a kínai *wén* 'hall; szagot érez', ami ráadásul a viszonylag kevés számú írásjeggyel érzékletesen kifejezett igék közé tartozik: az írásjegy egy kapu, amelyben egy fül van, ám tulajdonképpen a kapu (*men*) a hangot adja meg, a fül a jelentést. Az olaszban: *sentire* 'érez; hall/hear', a tulajdonképpeni 'hallgat', az *udire* 'hallgat/listen to; hall/hear' mellett. A spanyolban és portugálban *sentir* 'érez, hall' a kifejezetten 'hall' jelentésű spanyol *oír* és portugál *ouvir* mellett. A mordvinban *marams* 'hall' háromféle további jelentéssel ('szaglással, ízleléssel, tapintással érez', Hevér 1999–2000: 104.). Ami a poliszémiát mutató érzékelési igéket illeti, ezek úgynevezett statív igék, mint a magyar *lát, hall, érez*, szemben az érzékelés szándékosságát hangsúlyozó aktív igékkel, mint a magyar *néz, hallgat, szagol* (Kicsi, 2007: 34–37.).

Több kreol nyelvre szintén jellemző a 'hall; szagot érez' poliszémia, s ez az egybeesés kifejezetten jellemző több afrikai nyelvre, angol, portugál, bantu kreolokra.

Az angol alapú krio (Sierra Leone, Gambia stb.) érzékelést jelentő igéi közül a *yeri* (< *hear*) 'hallgat/hear; szagolva érez/smell', *smel* (< *smell*) 'szagolva érez/smell'. A nigériai angol pidginben hasonlóképpen *hyar* (< *hear*) 'hallgat/hear; szagolva érez/smell', *smel* (< *smell*) 'szagolva érez/smell'. Például: *À hyar/smél di sent* 'Érzem a szagot', *À hyar di myuzik* 'Hallom a zenét'. A kameruni angol pidginben *hia* (< *hear*) 'hall, szagolva érez' mellett *smel* (< *smell*) 'szagolva érez' (Todd, 1984: 126, 129.). Két, a Guinea-öböl egy-egy szigetén beszélt portugál alapú kreol nyelvben hasonló a helyzet: a São Tomé-szigeten *êndê* 'hall, szagol', a Príncipe-szigeten *têndê* 'hall, szagol' (talán a portugál *atender* 'figyel' folytatásai).

Hasonlóan viselkedik két bantu kreol nyelv is: lingala (kongói – mindkét Kongóban használt – bantu nyelv) *-yóka* 'hall, érez, szagol', fanagalo (Dél-Afrika, Zimbabwe, Zambia) *izwa* 'hall, szagol'.

Már nem afrikai, hanem új-guineai kreol példa a tok-piszin (újmelanéz) *harim* (< *hear* + *em*, erősítésképpen a német *hören* 'hall') 'hall, szagolva érez' (Todd, 1984: 188.).

Irodalom

- Corbin, Alain, *La miasme et la jonguille. L'odorat et l'imaginaire social, 18e–19e siècles*, Paris, Aubier Montaigne, 1982. *The Foul and the Fragrant. Odour and the Social Imagination*, Translated from the French, London, Papermac, 1996
- Demény Ottó, *Szigorú hétfő*, Bp., Szépirodalmi, 1963
- Fenyő László, *Emlékezés és üzenet*, Bp., Magvető, 1972
- Hajnal Gábor, *Én vagyok az. Válogatott és új versek*, Bp., Szépirodalmi, 1982
- Hevér Krisztina, „Az érzékelést (észlelést) jelentő erza-mordvin igék”, *Néprajz és Nyelvtudomány*, 40 (1999–2000) 103–112.
- Kicsi Sándor András, *Szószeremantika*, Bp., Tinta, 2007
- Löwy Dániel, „A madeleine illata avagy a szagok kultúrtörténete”, *Korunk*, 46 (1987) 12: 968–973.
- : „Adalékok az illatok XX. századi kultúrtörténetéhez”, *Korunk*, 47 (1988) 3: 204–210.
- Magyar László András, „Illatok és orvostudomány”, *Orvosi Hetilap*, 140 (1999) 10 (III. 7.) 547–8., in: Magyar László András, *A repülőkenőcs. Érdekeségek az egészséges és beteg test, az orvoslás és a kuruzslás történetéből*, Bp., Gondolat, 2007, 248–253.
- Resnick, Jane, *Connaissanceur International Guide du cigare. L'art de choisir et de fumer*, Traduction: Brigitte Le Guillou, Köln, Könemann, 1997 (a)
- : *Internationaler Zigarren Führer. Die Kunst genussvollen Rauchens*, Übersetzung, Beate Gorman, Köln, Könemann, 1997 (b)
- Simon István, *Gyönyörű terhem*, Bp., Szépirodalmi, 1976
- Szennay Ilona, *Felhőszirmok*, Bp., Tinta, 2014
- Todd, Loreto, *Modern Englishes. Pidgins and Creoles*, Oxford & London, Basil Blackwell, 1984
- Váci Mihály, *Százhuszat verő szív. Válogatott versek 1955–1970*, szerk. Váci Mihályné Juhász Mária & Mátyás Ferenc, Bp., Magvető, 1971², 1975³
- : *Válogatott versei*, szerk. Garai Gábor, Bp., Kozmosz, 1977²
- : *Összegyűjtött művei*, Bp., Magvető, 1979
- : *Értelmes terhek alatt. Válogatott versek*, szerk. Váci Mihályné Juhász Mária, Bp., Szépirodalmi, 1984